

ПРОЦЕС УТВОРЕННЯ Й РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ТЕРМІНА «КОНЦЕПТ»

Термін «концепт», що наразі є одним з ключових у когнітивній лінгвістиці, пройшов тривалий шлях становлення. При цьому лексема латинського походження «концепт» мала значення, відмінне від сучасного, а смисл, який зараз передає номен «концепт», певний час не мав усталеної мовної репрезентації, не мав і чіткої дефініції. Концепти під різними загальними найменуваннями привертати напружену увагу мислителів з давніх часів. Деякі дослідники вважають, що прообразом поняття про концепт, «концептом концепту» стало вчення Платона про ідеї. У подальшому середньовічні концептуалісти У. Оккам, Т. Гоббс, П. Абельяр розуміли концепт як загальне поняття, смисл. Ними представлено логіко-філософський аспект тлумачення концепту, згідно з яким концепти – це «своєрідні універсалії, поняття, позначені назвами, які, фіксуючи інформацію про реалії дійсності, водночас узагальнюють їхні ознаки». Продовжуючи функціонувати в галузі філософії, термін поступово починає використовуватись і в інших науках, серед яких лінгвістика, літературознавство, психологія, культурологія тощо. У вітчизняній науці термін вперше був використаний С. А. Аскольдовим-Алексєєвим у 1928 році в праці «Концепт і слово». Вчений також кваліфікував концепт як «мисленнєве утворення, яке служить для нас заміщенням у процесі мислення невизначеної кількості предметів одного й того ж роду». Д. С. Лихачов приблизно в той самий час використав поняття «концепт» для позначення узагальненої мисленнєвої одиниці. Філософська традиція зараз, як і раніше, трактує концепт у зазначеному логіко-філософському аспекті, представляючи його як згорнуті знання людини про світ, складову одиницю світобачення; узагальнення, абстракцію предметів та явищ дійсності, логічне судження. Сучасні ж мовознавці дуже рідко ототожнюють концепт і поняття [5, с. 74].

З появою зацікавлення концептами лінгвістичною наукою до наявної дефініції додався семантичний аспект, що полягав у встановленні кореляції між смислом концепту та лексичним значенням слова. Слово – вербальний відбиток концептуальної системи знань, а концепт – проекція частини об'єктивного світу в свідомості людини. Тобто концепт – посередник між словом і світом, а слово виступає матеріальною базою, виразником концепту, структура семантичних ознак значення слова відбиває основу структури концепту. Але структури свідомості як відбиток відбитка в певній знаковій формі не просто ізоморфно дублюють вихідний зміст, а доповнюють, збагачують його, вводять нові зв'язки. За словами стоїть суспільний досвід, зафіксований у лексичних та граматичних

значеннях. Стосовно концепту доречно говорити про його смислову або змістовну структуру, а стосовно слова – про лексичне значення й семантику. Концепт та мовні значення взаємопов'язані діалектично: з одного боку, вони є різними сутностями (концепт – категорія когнітивна, в значення – мовна), а з іншого, передбачають один одного. Повної відповідності між концептом і словом немає. Мовне значення кодує лише частину концептуальної інформації, решта якої адресується психіці у вигляді мисленневих образів екстралінгвістичного характеру, тобто в концепті міститься інтерлінгвальна та позамовна інформація, «знання про мову» та «знання в мові». Отже, концепт і слово перебувають у відношеннях перетину, неповного включення, при якому частина інформації є спільною, а частина відрізняється.

Незважаючи на відсутність абсолютної відповідності між словом і концептом, неоднорідність і складність структури концепту, що містить і невербальну інформацію, образи, загальнолюдські й національні особливості вживання, індивідуально-авторську позицію тощо, вважається, що найкращий доступ до опису й визначення природи концепту забезпечує мова [4, с. 73].

При спробі з'ясувати особливості сприйняття концептів людиною та формування їх у свідомості людей неминуче долучається психологічний аспект тлумачення концепту. Він наразі досить актуальний у когнітивній лінгвістиці, на нього звертають увагу дослідники, пояснюючи термін «концепт» як «ментально-психонетичний комплекс»; «оперативна змістова одиниця пам'яті»; «одиниця колективного знання/свідомості»; «ідеальна сутність, яка формується у свідомості людини»; «оперативна змістова одиниця... всієї картини світу, яка відбивається в психіці людини»; «згусток культури у свідомості людини» тощо. Логіко-філософське тлумачення концепту набуває уточнення у вигляді співвіднесеності зі свідомістю, психікою, пам'яттю людини як місцем і засобом формування й існування концептів. Людина – суспільна істота, її свідомість постійно перебуває під впливом культури, тож без звернення до національного, ментального аспекту визначення не буде повним. Термін «концепт» слугує для пояснення одиниць ментальних ресурсів свідомості, він є осередком культури в ментальному світі людини, відображає національну свідомість народу. Концепт трактують як ментальне утворення; ментальну проекцію елементів культури; багатомірне культурно значиме соціопсихічне утворення в колективній свідомості; концепт втілює культурно зумовлені уявлення носія мови про світ. Виступає одиницею колективного знання, свідомості, що позначена етнокультурною специфікою, здатна відтворювати етнічне світобачення [2, с. 138].

Зазначені чотири аспекти тлумачення концепту можна вважати загально визначеними. Але сучасні дослідники, бажаючи конкретизувати й деталізувати визначення, іноді вказують на інші ознаки. Концепт містить

не лише об'єктивні знання про позначуване, а й інформацію про уявні, ірреальні світи, неістинні, метафоричні знання. Концепт у своїй структурі містить також оцінний, ціннісний компонент. Не останнє місце посідають образи, почуття, відчуття, інтуїція та інші психічні функції, оскільки концепт є вираженням духовно-емоційного досвіду етносу. Зауважують також, що концепт включає асоціативну та конотативну частину, його структуру доповнюють також символи, прецедентні тексти. Концепти по-різному групуються й вербалізуються в різних мовах, що залежить від лінгвістичних, прагматичних та культурологічних факторів [1, с. 64], але певні відмінності можуть спостерігатися й у свідомості представників одного народу, носіїв спільної мови.

Отже, на сучасному етапі розвитку когнітивізму концепт, що є терміном багатьох наук, являє собою інтегративне утворення, що має такі основні ознаки:

- 1) містить узагальнене поняття про світ, акумулює знання про певний фрагмент дійсності;
- 2) часто, хоч і не завжди, пов'язаний з вербальним кодом; судження про нього в МКС може бути винесене лише на підставі його словесної, об'єктивованої форми [3, с. 7];
- 3) формується й перебуває у свідомості людини;
- 4) пов'язаний з національною ментальністю, є комплексом культурно детермінованих уявлень про предмет, має відбиток тієї культурної системи, у межах якої сформувався [3, с. 7];
- 5) включає ціннісний, образний компоненти, його структуру доповнює інформація про нереальні світи, метафоричні знання, асоціації, символи, конотації тощо;
- 6) може мати індивідуальні відмінності у свідомості окремої людини.

Список використаних джерел:

1. Вишнякова О. Д. Язык и концептуальное пространство : на материале современного английского языка / Вишнякова О. Д. – М. : МАКС Пресс, 2002. – 379 с. – Библиогр.: с. 361–377.
2. Вільчинська Т. Концепт «Бог» у поетичному тезаурусі Б. Ігоря-Антонича / Вільчинська Т. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. 4. – С. 137–142.
3. Лобода С. М. Просторові слова-концепти в художній картині світу М. Гумільова та Й. Бродського : автореф. дис. за здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 / С. М. Лобода. – Сімферополь, 2001. – 20 с.
4. Петров І. Л. Культурологічні засади поняття «концепт» / Петров І. Л. // Культура народів Причорномор'я : науч. журнал. – 2006. – № 82. – Т. 2. – С. 73–75.

5. Синявська Л. І. Концепт «свобода» в драматургії Л. Українки / Синявська Л. І. // Записки з українського мовознавства : зб. наук. праць. – Одеса : Астропринт, 2003. – Вип. 12. «Українська ментальність: діалог світів». – С. 74–79.